

گزارش ویژه شماره ۳۲

مصر، عرصه تازه سیاست خارجه روسيه

بسمه تعالی

مؤسسه آینده‌پژوهی جهان اسلام

گزارش ویژه شماره ۳۲

"مصر، عرصه تازه سیاست خارجه روسیه"

محمد رضا محمدی؛ پژوهشگر مؤسسه آینده‌پژوهی جهان اسلام

مقدمه

پس از بیداری عربی در سال ۲۰۱۱، منطقه خاورمیانه شاهد تحولات عمده‌ای بود؛ این تحولات تنها به ناآرامی‌های داخلی و تغییرات ساختاری در برخی از کشورهای منطقه محدود نشد و طیف گسترده‌ای از دگردیسی‌ها، شامل ظهور گروه‌های تروریستی، جنگ‌های نیابتی، ظهور بازیگران جدید منطقه‌ای و بازگشت برخی قدرت‌های فرامنطقه‌ای را در بر گرفت. روسیه از جمله قدرت‌هایی بود که توانست از فرصت ایجاد شده استفاده کند و با برقراری سیاستی متوازن جای پای مستحکمی در منطقه برای خود باز نماید. فارغ از این که روسیه برای حضور خود در منطقه، راهبردی بلندمدت را دنبال می‌کند یا مقطعی و کوتاه‌مدت، واقعیت آن است که این کشور پس از حضور نظامی در سوریه، و موفقیت‌های به‌دست آمده، به‌خصوص پس از خروج نیروهای آمریکایی از این کشور، همچنین ایجاد توازن در روابط خود با قدرت‌های منطقه‌ای مانند ایران، عربستان، رژیم صهیونیستی و ترکیه، اعتماد به نفس بیشتری برای نقش‌آفرینی در آینده‌ی خاورمیانه و شمال آفریقا به‌دست آورده است. به نظر می‌رسد پیرنگ شدن نقش روسیه در لیبی، همچنین تعاملات مالی-نظامی با مصر، گام‌های بعدی پوتین برای تأثیرگذاری در روندهای سیاسی منطقه باشد. در همین راستا "مارک اسپر" وزیر دفاع آمریکا روز ۱۱ دسامبر (۲۰ آذر) به نمایندگان کنگره این کشور گفت که حضور روسیه در سوریه از زمان عقب‌نشینی نیروهای آمریکایی از منطقه مرزی شمال شرقی این کشور افزایش یافته اما اشاره کرد "بیشتر نگران افزایش حضور مسکو در دیگر مناطق

است". اسپر صراحتاً از مصر، عربستان سعودی و همین‌طور "سایر مناطق" نام برد و گفت: "من نگران افزایش حضور روسیه در مناطق مختلف خاورمیانه هستم".

روابط روسیه و مصر

از سال ۲۰۰۵ مصر از جمله کشورهایی است که روسیه نسبت به همکاری با این کشور سیاست ویژه‌ای را در دستور کار خویش قرار داده بود؛ محور همکاری دو طرف در گذشته، گفت‌وگوهای سیاسی پیرامون مناقشه‌ی اعراب-اسرائیل قرار داشت. از سال ۲۰۱۰ دو کشور در حضور روسیه در خاورمیانه در دوره‌ی پوتین (احیای نفوذ روسیه در کشورهای زیر نفوذ اتحاد شوروی)، چهل‌وهفت حوزه‌ی اقتصادی نیز موفقیت‌هایی را به دست آورده بودند و میزان تجارت بین دو کشور به ۶/۳ میلیارد دلار رسید. هرچند روابط بین عبدالفتاح السیسی و ولادیمیر پوتین در سال ۲۰۱۳، هنگامی که ارتش مصر رئیس‌جمهور منتخب کشور (محمد مرسی) را برکنار کرد، رو به گرمی نهاد؛ پس از آن که دولت اوباما کمک‌های نظامی به مصر را کاهش داد. ژنرال‌های قاهره با انتقاد از واشنگتن در مورد کودتایی که السیسی را به قدرت رساند، آشکارا در مورد جعل یک "بازآفرینی استراتژیک" با کرملین و برانگیختن اتحاد دوران ناصر با شوروی صحبت کردند. طی سال جاری السیسی در اولین اجلاس روسیه و آفریقا که به میزبانی روسیه در سواحل دریای سیاه در سوچی برگزار شد شرکت کرد. گفتنی است این سومین نشست بین دو رئیس‌جمهور طی سال جاری بوده است. همچنین در ماه اکتبر، مرکز آموزش تاکتیکی نیروی هوایی مصر در نزدیکی قاهره، میزبان تمرینات مشترک نظامی روسیه و مصر با عنوان "کمان دوستی-۱" بود؛ دو کشور از سال ۲۰۱۵ چندین تمرین مشترک ضد تروریستی دریایی و هوایی دیگر نیز برگزار کرده‌اند. همچنین براساس گزارش رسانه‌های عربی، ماه گذشته انتصاب محمود السیسی، پسر سوم رئیس‌جمهور مصر به‌عنوان وابسته‌ی ارشد امنیتی این کشور در مسکو صورت پذیرفته است. این در حالی است که قرار بود محمود السیسی سال آینده عازم مسکو شود؛ به‌علاوه از نگاه فردی باید به شباهت‌های رهبران دو کشور نیز اشاره کرد. در مورد اشتراکات پوتین و السیسی، جیمی دتمر در المانیاتور می‌نویسد: «هر دو مرد اشتراکات زیادی دارند که از پیشینه‌ی

خوبی برخوردار است و به سمت قدرتمندترین نهادهای جوامع بسته خود، "کاگب" و ارتش مصر گرایش پیدا کرده‌اند». وی معتقد است: «هم پوتین و هم السیسی با احتیاط از نردبان بوروکراتیک بالا رفته‌اند».

سوخو-۳۵ و تبعات آن برای مصر

همان‌طور که پیشتر بیان شد، اوج‌گیری روابط روسیه و مصر، به سال ۲۰۱۳، زمانی که ارتش مصر محمد مرسی را از قدرت خلع کرد، بر می‌گردد؛ در آن زمان دولت اوباما از این اقدام با عنوان "کودتا" یاد کرد و به تبع آن، روابط مصر و آمریکا کاهش یافت. پس از آن، کمک‌های مالی و تسلیحاتی آمریکا به مصر نیز کاهش یافت. در مقابل، روابط مسکو-قاهره بهبود چشم‌گیری یافت و سفرهای مقام‌های مصری و روسی به پایتخت‌های یکدیگر بیشتر شد. به نوشته نیویورک تایمز، به دنبال بهبود روابط مسکو-قاهره، توافق‌نامه‌هایی به ارزش ۳/۵ میلیارد دلار آمریکا منعقد شد که به موجب آن روسیه سلاح‌های متنوعی از جمله جنگنده‌های میگ ۲۹ و سوخو ۳۵، زیردریایی‌های نظامی ام‌ای ۳۵ و سامانه‌های موشکی پیشرفته (از جمله اس ۳۰۰) و دیگر تجهیزات نظامی را به مصر صادر کند. مصر به‌رغم تهدیدات ایالات متحده مبنی بر اعمال تحریم بر مصر، قاهره اما دو فروند جنگنده روسی سوخو-۳۵ را به‌عنوان بخشی از توافق امضا شده با روسیه، در اوایل سال ۲۰۲۰ دریافت خواهد کرد. مجله "اکسپرت روسیه" تعداد کل این جنگنده‌ها را در قرارداد امضا شده، دوازده فروند اعلام کرده است.

اما واشنگتن به سختی در پی الغای توافق تسلیحاتی مسکو-قاهره است؛ در همین راستا، وزیر امور خارجه آمریکا، مایک پومپئو و وزیر دفاع، مارک اسپر، ۱۴ نوامبر (۲۳ آبان) به مصر هشدار دادند که از خرید جنگنده‌های سوخو-۳۵ انصراف دهد. وال استریت ژورنال گزارش داد که مقامات آمریکایی پیام‌های هشدار دهنده‌ای مبنی بر این که "معاملات مهم عمده تسلیحاتی با روسیه، حداقل معاملات دفاعی آینده ایالات متحده و کمک‌های امنیتی این کشور به مصر را با مشکل روبه‌رو خواهد کرد" به قاهره ارسال کرده‌اند. مقامات آمریکایی همچنین هشدار دادند که "مصر به تحریم نزدیک شده است". کلارک کوپر، معاون وزیر امور خارجه آمریکا در امور سیاسی-نظامی نیز،

۱۸ نوامبر (۲۷ آبان) در نمایشگاه هوایی دبی گفت: «این معامله می‌تواند منجر به این شود که قاهره تحت تحریم‌های ایالات متحده قرار بگیرد و در آینده از فروش سلاح‌های آمریکایی به این کشور جلوگیری شود».

هشدارهای ایالات متحده پس از سفر نوامبر (آبان) وزیر دفاع روسیه، سرگئی شویگو به قاهره، و ملاقات با السیسی شدت گرفت. در این دیدار وزیر دفاع روسیه صراحتاً اعلام کرد که: "روسیه آماده است تا در تقویت ارتش و توانایی دفاعی مصر، به این کشور یاری رساند." شویگو در اظهار نظری جالب توجه گفت: "وقتی ما در مصر هستیم گویی در خانه خود هستیم." در این هیأت علاوه بر وزیر دفاع و مقامات ارشد وزارت تجارت روسیه، نمایندگان شرکت‌های بزرگ تولید کننده سلاح و معاون خدمات فدرال در امور همکاری‌های نظامی و فنی این کشور نیز حضور داشتند که گمانه‌زنی‌ها مبنی بر این که مسکو و قاهره ممکن است در مورد معاملات تسلیحاتی غیر از سوخوهای روسی نیز گفت‌وگو کنند، را تشدید کرد.

تاکنون مقامات مصری هیچ پاسخی به هشدارهای ایالات متحده نداده‌اند؛ با این وجود، اما یک مقام مصری که خواست نامش فاش نشود، ۱۷ نوامبر (۲۸ آبان) به روزنامه دیلی مصر گفت: «مصر کشوری مستقل است که براساس سیاست‌های خارجی و داخلی خود، از هیچ کشور دیگری دستور نمی‌گیرد و در امور داخلی یا خارجی هیچ کشوری هم دخالت نمی‌کند». وی در ادامه گفت: «هشدارهای آمریکا بی‌معنی است و نباید آن‌ها را جدی گرفت». وی اظهار داشت که: «این توافق، بدون توجه به شرایط در حال عملیاتی شدن است». در این خصوص سرلشکر جمال مظلوم، کارشناس نظامی و مشاور آکادمی نظامی عالی ناصر، به المانی‌تور گفت: «هشدار دولت آمریکا بیشتر برای بررسی واکنش طرف مصری صورت گرفته است». مظلوم خاطر نشان کرد: «ترکیه امسال علی‌رغم هشدارهای آمریکا، سیستم دفاع موشکی اس-۴۰۰ روسی را خریداری کرد. با این حال، تاکنون ایالات متحده به تهدیدات خود عمل نکرده است». اما وی بیان می‌کند: «خواست آمریکا این است که توافق باید به حالت تعلیق درآید. ایالات متحده اجازه نخواهد داد که این معامله عملی شود و به دنبال خنثی کردن آن از هر روش ممکن، از جمله اعمال تحریم‌های نظامی و اقتصادی است». مظلوم در مورد توانایی مصر برای مقاومت در برابر

فشارهای آمریکا معتقد است که: «دولت کنونی از ترس اعمال نفوذ آمریکا در تصمیم‌گیری‌های این کشور، از نیاز به متنوع‌سازی منابع تأمین تسلیحات خود آگاه است». گفتنی است در سال ۲۰۱۳، دولت آمریکا کمک‌های نظامی به مصر را به دلیل آن‌چه سرکوب معترضین توصیف شد، به حالت تعلیق درآورد. مظلوم اظهار داشت: «من انتظار دارم مصر با هر هزینه‌ای که می‌تواند، به تلاش‌های خود برای عملی کردن این قرارداد ادامه دهد». در ادامه سرلشکر نصر سالم، رئیس سابق اداره اطلاعات نظامی مصر، در گفت‌وگو با المانیتور این احتمال را که فشارهای آمریکا بر مصر تشدید شود و به تنش در روابط دو کشور بی‌انجامد را رد می‌کند؛ وی معتقد است اگر حمایت‌های مالی ایالات متحده از مصر در منطقه‌ای ملتهب مانند خاورمیانه متوقف شوند، ایالات متحده به خود آسیب رسانده است. وی افزود که این امر به‌ویژه از آن‌جا که مصر حامی ذاتی ایالات متحده در مبارزه با تروریسم و افراط‌گرایی در منطقه است اهمیت بیشتری پیدا می‌کند. در همین راستا زید القانعی، سخنگوی سازمان عدالت و توسعه برای خاورمیانه و شمال آفریقا، معتقد است که واشنگتن باتوجه به مشارکت استراتژیک آمریکا با قاهره، تحریم‌هایی را علیه مصر اعمال نخواهد کرد. وی مبارزه با تروریسم در صحرای سینا، که به شدت مورد توجه آمریکا است را یکی از این زمینه‌های همکاری مشترک می‌داند. در مقابل مک شارکوی، نویسنده و تحلیل‌گر سیاسی، در خصوص تحریم‌های احتمالی ایالات متحده علیه مصر به راشاتودی گفت: «احتمال این‌که واشنگتن پس از مدتی خویشن‌داری و تأمل طولانی، تحریم‌هایی را بر مصر اعمال کند، وجود دارد؛ اما باتوجه به این‌که قاهره اهرم‌های متعددی از جمله مذاکره با حماس و دیگر گروه‌های فلسطینی را در اختیار دارد، احتمالاً این تحریم‌ها چندان شدید نخواهد بود». سالم همچنین معتقد است که فشارهای آمریکا نه تنها مصر، بلکه روسیه را نیز هدف قرار داده است. وی بیان می‌کند که باتوجه به رقابت آمریکا و روسیه در حوزه تسلیحاتی، آمریکا اجازه نمی‌دهد که مسکو بازارهای جدیدی برای تولیدات خود بیابد. وی در این خصوص به قانون مصوبه ژوئیه ۲۰۱۷ سنای ایالات متحده اشاره می‌کند که براساس آن، این کشور بر هر دولتی که قراردادهای تسلیحاتی با بخش‌های اطلاعاتی و دفاعی روسیه منعقد کند، تحریم‌هایی اعمال می‌کند. گفتنی است از زمان امضای پیمان صلح مصر و اسرائیل در سال ۱۹۷۹، کمک‌های نظامی و اقتصادی ایالات متحده به مصر بالغ بر ۲/۱ میلیارد دلار در سال، شامل ۸۱۵ میلیون

دلار کمک اقتصادی و ۱/۳ میلیارد دلار کمک نظامی است. کمک‌های ایالات متحده به مصر ۵۷٪ از کل کمک‌های مالی مصر را تشکیل می‌دهد. علاوه بر این، مصطفی مادبولی، نخست وزیر مصر ۱۹ نوامبر اظهار داشت، سرمایه‌گذاری‌های ایالات متحده در مصر در سال ۲۰۱۹ از بیست و دو میلیارد دلار فراتر رفته است و افزایش حدود ۲۶ درصدی را نسبت به مدت مشابه سال ۲۰۱۷ نشان می‌دهد؛ بنابراین، از دست دادن سرمایه‌گذاری‌های ایالات متحده باعث تضعیف اقتصادی مصر خواهد شد. مصر سال‌هاست با بحران‌های اقتصادی دست و پنجه نرم می‌کند و این باعث شده که قاهره دوازده میلیارد دلار از صندوق بین‌المللی پول وام بگیرد، نرخ ارز را از نوامبر (آبان) ۲۰۱۶ آزاد کند و یارانه‌های سوخت، برق، تأمین کالا و خدمات اساسی را کاهش دهد. علاوه بر این، دولت برای دستیابی به یک بسته جدید بودجه‌ای تا مارس ۲۰۲۰، مذاکرات غیررسمی جدیدی را با صندوق بین‌المللی پول آغاز کرده است.

مسئله‌ی دیگر رژیم صهیونیستی است؛ به گزارش وب سایت الاهرام، مصر تلاش‌هایی را برای دست یافتن به سامانه روسی ضد کشتی ساحل به دریا، معروف به K-۳۰۰P آغاز کرده است. در این راستا وب سایت صهیونیستی دبکا، ماه قبل ضمن ابراز نگرانی از این تلاش‌ها نوشت: «این احتمال وجود دارد که روسیه موشک‌های K-۳۰۰P را به مصر بفروشد، اگر این امر صحت داشته باشد، مصر به تهدیدی بسیار خطرناک برای اسرائیل تبدیل خواهد شد؛ برد این موشک‌ها به ۳۵۰ کیلومتر می‌رسد و قادر است اهداف دریایی و حتی ناوهای هواپیمابر را منهدم کند.» این وب سایت در ادامه می‌نویسد: «اگر این سامانه ضد کشتی در بندر پرت سعید مستقر شود، این امکان را به ارتش مصر خواهد داد که همه بنادر و تأسیسات اسرائیل در دریای مدیترانه و تقریباً همه مناطق جنوب قبرس را مورد هدف قرار دهد.» باتوجه به نزدیکی منافع ایالات متحده و رژیم صهیونیستی می‌توان نگرانی‌های امنیتی این رژیم را در اعمال تحریم‌های آمریکایی مؤثر دانست. علاوه بر این به نظر می‌رسد نگاه روسیه به مصر، بخشی از یک استراتژی کلان منطقه‌ای باشد. به گفته راجان منون، محقق ارشد پژوهشکده جنگ و صلح سلترمن، واقع در دانشگاه کلمبیا، "پیروزی‌های آشکار پوتین در گسترش نفوذ روسیه، معجزه‌ای است که برخی از آن‌ها با هزینه‌های

گزافی به دست آمده‌اند". وی در تحلیلی که در مجله‌ی فارن پالسی منتشر کرده است می‌نویسد: «قمار پوتین در سوریه چیزی بیش از سرمایه‌گذاری بلندمدت استراتژیک است، و ایالات متحده باید آن را خنثی کند».

جمع‌بندی

به‌طور کلی افزایش نفوذ روسیه در مناطق مختلف خاورمیانه، به‌ویژه در کشورهای متحد سنتی آمریکا، به‌هیچ‌وجه مطلوب این کشور نخواهد بود. از طرفی به نظر می‌رسد که کشورهای منطقه به‌دنبال تعدیل روابط خود با قدرت‌هایی جز آمریکا هستند تا بتوانند از آن طریق گزینه‌های سیاست خارجی خود را تنوع بخشند. اقدام رئیس‌جمهور مصر برای انتصاب محمود السیسی در سفارت قاهره در مسکو را نیز می‌توان به‌عنوان پیامی از جانب او برای ایالات متحده، مبنی بر تمایل وی برای نزدیکی بیشتر به کرملین قلمداد کرد؛ البته این انتصاب را می‌توان به انتقادات گسترده از عملکرد محمود السیسی در دستگاه امنیتی مصر نیز مرتبط دانست. گفتنی است مقامات روسی اعلام کردند که آن‌ها از حضور محمود السیسی در مسکو استقبال می‌کنند. در مورد انگیزه‌های روسیه برای نزدیکی به مصر، می‌توان به استراتژی "نگاه به شرق" دولت نظامی السیسی، که یادآور نزدیکی عبدالناصر به شوروی بود اشاره کرد. برخی ناظران غربی بر این باورند که مواضع سرسختانه روسیه در قبال اخوانی‌ها سهم به‌سزایی در توجه عبدالفتاح السیسی به روسیه داشته است؛ روس‌ها معتقدند که اخوانی‌ها به شورشیان تندرو در قفقاز علیه حکومت روسیه کمک می‌کنند. محرک دیگر این گرایش روسیه به مصر، این است که مسکو اکنون در تحولات خاورمیانه به‌ویژه در سوریه در جایگاه ویژه‌ای قرار دارد. حامیان این دیدگاه بر این باورند که شروع دور جدید مناسبات مسکو و قاهره، دومین دستاورد پوتین در منطقه خاورمیانه در مقابل آمریکا، پس از پایان ماجرای سوریه به نفع مسکو است. علاوه بر این به گفته تحلیل‌گران، ولادیمیر پوتین، رئیس‌جمهور روسیه تعامل خود با رهبران خاورمیانه و شمال آفریقا را گسترش داده است و به‌دنبال بازگرداندن نفوذ روسیه در منطقه است، امری که پس از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی از بین رفته بود. برخی از تحلیل‌گران، پررنگ شدن حضور روسیه در معادلات خاورمیانه را تلاشی برای محافظت از منافع استراتژیک از پیش تعیین شده کرملین می‌دانند. اکثر

تحلیل‌گران، به مداخله روسیه در سوریه اشاره می‌کنند، جایی که مسکو تنها پایگاه دریایی مدیترانه خود را مستقر کرده است و برای اطمینان از تداوم آن، از دولت سوریه حمایت می‌کند. در یک نگاه کلی به راهبرد روسیه و انگیزه‌های این کشور در خاورمیانه، می‌توان این‌گونه بیان کرد که نگاه این کشور به منطقه در چارچوبی گسترده‌تر و در عرصه‌ی رقابت ژئوپلیتیکی با آمریکا و غرب، بی‌ثباتی حاصل از بهار عربی، و ویژگی‌های شخصیتی پوتین، کم‌رنگ شدن حضور آمریکا در منطقه و برخورداری از منافع اقتصادی گسترده در خاورمیانه تعریف می‌شود. حضوری که به نظر می‌رسد با توجه به تمایل کشورها، روزبه‌روز گسترش یابد و پررنگ‌تر شود.